

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Окнова А.С. Психологічні особливості розвитку креативності підлітків. У статті розглянуто основні підходи до проблеми дослідження розвитку креативності підлітків та представлено результати власних емпіричних досліджень. Встановлено, що основними показниками розвитку креативності підлітків слугують швидкість, гнучкість, оригінальність мислення, розробленість ідей. За результатами емпіричного дослідження встановлено наявність достовірного зв'язку між креативністю та успішністю у навчанні, а також особливості особистісних взаємозв'язків, в тому числі залежно від статі учнів. Розглядаються підходи до організації навчального процесу, спрямовані на створення оптимальних умов для успішного засвоєння навчального матеріалу і розвитку креативного потенціалу учнів.

Ключові слова: креативність, дослідження, підходи, потенціал, розвиток, підлітки

Окнова А.С. Психологические особенности развития креативности подростков. В статье рассмотрены основные подходы к проблеме исследования развития креативности подростков и представлены результаты собственных эмпирических исследований. Установлено, что основными показателями развития креативности подростков служат скорость, гибкость, оригинальность мышления, разработанность идей. По результатам эмпирического исследования установлено наличие достоверной связи между креативностью и успеваемостью в учебе, а также особенности личностных взаимосвязей, в том числе в зависимости от пола учеников. Рассматриваются подходы к организации учебного процесса, направленные на создание оптимальных условий для успешного усвоения учебного материала и развития креативного потенциала учащихся.

Ключевые слова: креативность, исследования, подходы, потенциал, развитие, подростки

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку середньої освіти потребують пошуку нових, інноваційних підходів до організації навчального процесу, що дозволять створити оптимальні умови для підготовки та засвоєння учнями навчального матеріалу та максимального розвитку їх креативного потенціалу. Відповідно, зростає потреба у емпіричних дослідженнях, на результаті яких могла б засновуватись розробка таких підходів.

Аналіз останніх публікацій. Слід зазначити, що проблема креативності та креативного мислення досліджувалася багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими, зокрема, такими, як Д. Богоявленська [1], Дж. Гілфорд [7], В. Клименко [3], В. Моляко [2], Я. Пономарьов [5], В. Рибалка, Е.Торранс [13], Д. Халперн [8]. У наукових працях з даної проблеми висвітлено, зокрема: сутність творчого процесу та особливості креативного мислення [6] креативності як потреби в дослідницькій діяльності [1], як здатності до конструктивного нестандартного мислення, інтелектуальної рефлексії, проблеми оптимізації творчого мислення [13].

Значна увага дослідників надається з'ясуванню природи, структури та функції креативності [12], дослідженню змістових характеристик, впливу інформаційно-

збагаченого середовища на розумовий розвиток особистості [11], впровадженню відповідних психотренінгових програм розвитку креативного мислення особистості [9].

Разом з тим, спостерігається протиріччя між гострою необхідністю ефективного розвитку креативності у всіх суб'єктів навчально-виховного процесу та реальним станом освітньої практики, яка спирається на традиційну парадигму освіти, а також рівнем наукових розробок в області креативності, недостатньою розробленістю даного питання в контексті навчально-виховного процесу.

Формування мети і завдань статті. Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню та викладенню результатів емпіричних досліджень особливостей розвитку креативності підлітків. *Завдання дослідження:* за результатами теоретичного аналізу виокремити основні підходи до дослідження проблеми креативності та її розвитку у підлітків; теоретично обґрунтувати зміст і показники розвитку креативності підлітків; дослідити психологічні особливості розвитку в них креативності.

Виклад методики і результатів дослідження. Аналіз використання різних методик діагностики креативності дозволив виокремити основні показники її оцінювання: індекс продуктивності як відношення числа відповідей до кількості завдань; індекс оригінальності як сума індексів оригінальності окремих відповідей, віднесена до загальної кількості відповідей; індекс унікальності як відношення кількості унікальних (не зустрічаються у вибірці) відповідей до загальної їх кількості.

У дослідженні психологічних особливостей розвитку креативності взяли участь 50 школярів підліткового віку, а саме 25 дівчат, та 25 хлопців 7-го та 8-го класів, учнів Запорізької загальноосвітньої школи №15. З них: хлопців 13 років – 32%, 14 років – 10%, 15 років – 8%; дівчат 13 років – 16%, 14 років – 26%, 15 років – 8%.

Було використано наступні методики: теоретичні – методи теоретичного аналізу, узагальнення, систематизації наукових даних, моделювання; емпіричні – психодіагностичні методики, до складу яких увійшли найбільш відомі й часто застосовувані вербальні та образні тести творчого мислення П. Торренса, адаптовані Е. Тунік, а також опитувальник креативності Дж. Рензуллі, методика С. Медніка, адаптована А.Вороніним; методи математичного опрацювання даних за допомогою статистичної програми SPSS, з подальшим їх якісним аналізом, інтерпретацією і змістовим узагальненням.

За опитувальником креативності Дж. Рензуллі виявлено наступні рівні розвитку креативності досліджуваних підлітків (таблиця 1).

Таблиця 1

Рівні розвитку креативності досліджуваних підлітків за Дж. Рензуллі

Рівні розвитку креативності	Кількість досліджуваних, у %
Дуже високий	16,0
Високий	16,0
Середній	42,0
Низький	16,0
Дуже низький	10,0

Відповідно до наведених результатів, серед опитаних виявлено п'ять рівнів креативності: дуже високий та високий рівень виявлено у 16,0 % підлітків, середній рівень креативності наявний у 42,0%, низький рівень креативності – у 16,0 %, та дуже низький рівень – у 10,0% опитаних.

Отже, для значної кількості досліджуваних підлітків (42%) характерний середній рівень креативності. Дуже високий та високий рівні креативності виявлені у чверті підлітків, а низький і дуже низький рівні креативності – у третини досліджуваних. Одержані результати свідчать про доцільність розвитку креативності підлітків загалом та за окремими її показниками, зокрема.

Так, за допомогою тесту Торренса у підлітків було досліджено окремі показники креативності, а саме: швидкість, гнучкість, оригінальність і розробленість (комплексність) ідей. За кожним показником підраховувалась сума балів, і їх сума складала загальний бал креативності. Швидкість містить у собі два компоненти: легкість мислення, тобто швидкість переключення при виконанні текстових завдань і точність виконання завдання. Гнучкість розумового процесу – це переключення з однієї ідеї на іншу, здатність знайти кілька різних шляхів рішення однієї й того ж завдання. Оригінальність – мінімальна частота даної відповіді відносно однорідної групи.

Згідно до результатів, наведених у таблиці 2, у вибірці досліджуваних підлітків середні значення показників креативності є такими: швидкість ($10,5 \pm 4,5$), де мінімальним показником є 3, а максимальним 23; оригінальність ($10,5 \pm 7,9$), де мінімальний показник – 2, а максимальний – 23; гнучкість ($10,3 \pm 8,3$), де мінімальний – 2, максимальний – 24; розробленість ($10,1 \pm 6,7$), мінімальний – 2, а максимальний – 25. Це свідчить про загальний середній показник розвитку креативності у групи досліджуваних підлітків.

Таблиця 2

Середні значення показників креативності підлітків за тестом Торренса

Показники креативності	Бали, у середньому	
	Середні значення	Ст. відхилення
Швидкість	10,5	4,5
Оригінальність	10,5	7,9
Гнучкість	10,3	8,3
Розробленість	10,1	6,7

Більш детальний аналіз даних дозволив виявити розподіл підлітків за рівнями вербальної креативності за показниками оригінальності та унікальності (рис. 1 та 2).

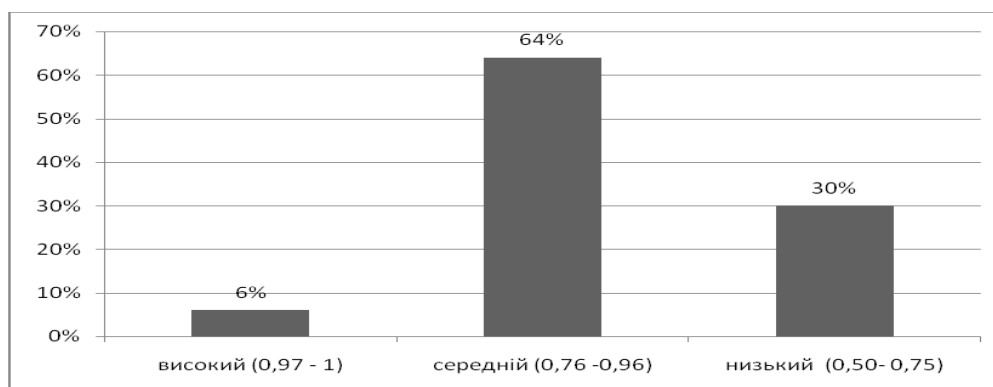

Рис. 1. Рівні вербальної креативності підлітків за показником оригінальності

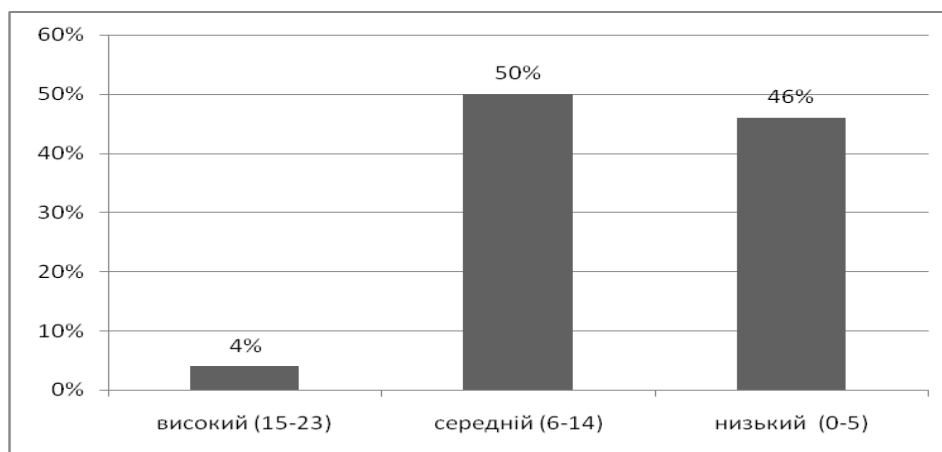

Рис. 2. Рівні вербальної креативності підлітків за показником унікальності

В кількісному відношенні отримані наступні дані стосовно показника оригінальності вербальної креативності: 30% опитаних мають низький рівень прояву оригінальності у вербальній креативності ($N_{op} = 0,50-0,75$); 64% осіб – з середнім рівнем прояву ($N_{op} = 0,76-0,96$); 6% підлітків – з високим рівнем ($N_{op} = 0,97-1$). Стосовно показника унікальності у вербальній креативності: високий рівень ($N_{ун} = 15-23$) – лише у 4% підлітків, середній ($N_{ун} = 6-14$) – у 50,0%; з низьким рівнем прояву цього показника ($N_{ун} = 0-5$) – 46,0% підлітків

Виявлено певні особливості взаємозв'язків між показниками вербального та образного тестами творчого мислення П.Торренса та опитувальника креативності Дж. Рензуллі (таблиця 3).

Таблиця 3

Кореляційна матриця показників підлітків за методиками Рензуллі та Торренса

Досліджувані змінні	Швидкість	Оригінальність	Гнучкість	Загальний рівень креативності
Допитливість	-0,372	0,193	0,285	-0,014
Ідейність	-0,052	0,010	0,074	0,052
Вільність	0,000	-0,085	-0,167	-0,052
Ризикованість	-0,407	0,199	0,283	-0,060
Фантазійність	-0,235	-0,211	-0,142	-0,316
Гумористичність	-0,037	0,111	0,134	0,107
Імпульсивність	-0,119	0,070	0,138	0,004
Естетичність	-0,492	0,234	0,349	-0,076
Індивідуальність	-0,431	0,169	0,257	-0,114
Конструктивна критика	-0,294	0,154	0,210	-0,053

З'ясовано, що існує досить виражений зворотній кореляційний зв'язок між допитливістю підлітків та швидкістю словесно сформулювати свої ідеї ($r = -0,372$) та прямий дещо меншої сили зв'язок між оригінальністю та гнучкістю мислення ($r = 0,285$).

А також також зворотній не тісний зв'язок між вільністю і незалежності у висловлюванні своєї думки та гнучкістю ($r = -0,167$).

Виявлено зворотній виражений зв'язок між показником гнучкості та швидкістю словесного формулювання підлітками своїх ідей ($r = -0,407$) та прямий менш тісний зв'язок між показником ризикованості, тобто заповзятливості і рішучістю та гнучкістю мислення ($r = 0,283$). Існує зворотній кореляційний зв'язок між фантазійністю (гарною уявою, інтересом до застосування, поліпшення і зміни правил і об'єктів) та швидкістю ($r = -0,235$).

Також існує зворотній зв'язок між естетичністю (наявність почуття прекрасного, увага до естетичним характеристик речей і явищ) та швидкістю ($r = -0,492$) та прямий зв'язок між естетичністю та гнучкістю ($r = 0,349$).

З'ясовано, що існує зворотній зв'язок є між індивідуальністю (наявністю в підлітків власної думки та здатністю її відстоювати, відсутністю страху бути несхожим на інших, спокійністю до творчого безладдя та швидкістю ($r = -0,431$); і прямий зв'язок між індивідуальністю та гнучкістю ($r = 0,257$).

Також у ході дослідження за методикою Торренса і Рензуллі було виявлено, що показники оригінальності та унікальності вербального мислення краще розвинуті у дівчат, аніж у хлопців.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами теоретичного аналізу визначені основні показники розвитку креативності, якими слугують швидкість, гнучкість, оригінальність мислення, а також розробленість ідей. Висвітлено специфіку креативності підлітків, а саме: дослідницьку активність підлітків, яка характеризується зростанням самостійності розумової діяльності й критичності мислення; самостійність, де підліток навчається керувати своїм мисленням, ставити дослідницькі цілі, висувати гіпотези причинно-наслідкових залежностей, розглядати відомі йому факти з позицій висунутих гіпотез, критичність мислення. яке проявляється в тому, що підлітки починають оцінювати свою й чужу діяльність із погляду законів і правил природи та суспільства.

Проаналізовано чинники креативності: зовнішні, що представлені чинниками мікросередовища: характером і системою сімейного виховання, впливом школи і спілкування з однолітками; внутрішні, до яких належать: вікові й індивідуально-психологічні особливості особистості підлітка (самооцінка, спрямованість особистості, стилі організації розумової діяльності тощо).

За результатами емпіричного дослідження констатовано недостатній рівень розвитку як креативності підлітків загалом, так і окремих її показників. Так, майже для половини досліджуваних підлітків характерний середній рівень креативності. Дуже високий та високий рівні креативності виявлений у чверті підлітків, а низький і дуже низький рівні виявлені у третини досліджуваних.

Визначено, що психологічними умовами сприяння розвитку креативності підлітків є: створення середовища емоційного комфорту та творчої розкутості, яке сприяє активізації творчого процесу, за якого кожен має право на помилку і самостійне її подолання; активізація адекватного сприйняття себе шляхом саморефлексивного аналізу, який дозволяє поглибити розуміння власного внутрішнього стану, зокрема, розглянути продукти власної діяльності; актуалізація у процесі навчання мотивації творчої діяльності підлітка; забезпечення розвитку ціннісно-сміслових ставлень підлітків до творчої суспільно корисної діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці програми розвитку креативності підлітків, що складалася з організаційного (принципи, психологічні умови, форми та методи роботи) та змістового (зміст психологічної програми розвитку креативності) компонентів, реалізація яких має сприяти спрямованості підлітків на процес пошуку нестандартних рішень. Засобом реалізації такої програми є тренінг, в якому використовуються міні-лекції, аналітичні та психогімнастичні вправи, дискусія і мозковий штурм, рольові ігри та інші завдання з урахуванням специфіки вікових особливостей підлітків.

Список використаних джерел

1. Богоявленская Д. Б. Вчера и сегодня психологии творчества / Д. Б. Богоявленская // Творчество в искусстве – искусство творчества / Под ред. Л. Дорфмана и др. – М.: Смысл, 2000. – 376 с.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006 – 320 с.
3. Клименко В. В. Психология творчества / В. В. Клименко. – К., 2006. – 278 с.
4. Музика О. О. Практикум з психодіагностики / О.О.Музика, В.М. Остринська. – Житомир: ЖДПУ, 2000. – 160с.
5. Пономарев Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. – М. : Наука, 1980. – 303 с.
6. Халифаева, О. А. Развитие креативности в подростковом возрасте / О. А. Халифаева // Ученые записки: мат-лы докладов итоговой научной конференции АГУ. 29 апреля 2004. – Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2005 – Т.2. – С.79– 83.
7. Guilford, J. P. Creativity / J. P. Guilford // American Psychologist. – 1950. – No5. – P. 444–454
8. Halpern, D. F. Undergraduate education in psychology: A blueprint for the future of the discipline. Washington, DC: American Psychological Association / D. F. Halpern, // Cambridge: Cambridge University Press. — 2012. — P. 304-310
9. Lubart, T. I. Models of the creative process: Past, present and future. /T. I. Lubart // Creativity Research Journal. — 2001. — P. 295–308
10. MacKinnon, D. W. The nature and nurture of the creative talent. / D. W. MacKinnon // American Psychologist. — 1962. — P. 484–495
11. Stein, S. M., & Harper, T. L. Creativity and innovation: Divergence and convergence in pragmatic dialogical planning / S. M. Stein, T. L. Harper // Journal of Planning Education and Research. — 2012. — P. 5–17
12. Sternberg, R. The Nature of Creativity / R. Sternberg // Creativity Research Journal. – 2006. – Vol. 18. – No1. – P. 87–98
13. Torrance, E. P. Growing Up Creatively Gifted: The 22-Year Longitudinal Study / E. P. Torrance // The Creative Child and Adult Quarterly. — 1980. — P. 148-158.

References transliterated

1. Bohoiavlenskaia D. B. Vchera y sehodnia psykholohyy tvorchestva / D. B. Bohoiavlenskaia // Tvorchestvo v yskusstve – yskusstvo tvorchestva / Pod red. L. Dorfmana y dr. – M.: Smysl, 2000. – 376 s.
2. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen / za red. V. O. Moliako, O. L. Muzyky. – Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 2006 – 320 s.
3. Klymenko V. V. Psykholohyia tvorchestva / V. V. Klymenko. – K., 2006. – 278 s.
4. Muzyka O. O. Praktykum z psykhodiahnostyky / O.O.Muzyka, V.M. Ostrynska. – Zhytomyr: ZhDPU, 2000. – 160 s.
5. Ponomarev Ya. A. Psykholohyia tvorchestva / Ya. A. Ponomarev. – M. : Nauka, 1980. – 303 s.

6. Khalyfaeva, O. A. Razvyyte kreatyvnyosty v podrostkovom vozraste / O. A. Khalyfaeva // Uchenye zapysky: mat-ly dokladov ytohovoi nauchnoi konferentsyy AHU. 29 apreliya 2004. – Astrakhan: Yzdatelskiy dom «Astrakhanskiy unyversytet», 2005 – T.2. – S.79– 83.
7. Guilford, J. P. Creativity / J. P. Guilford // American Psychologist. – 1950. – No5. – P. 444–454
8. Halpern, D. F. Undergraduate education in psychology: A blueprint for the future of the discipline. Washington, DC: American Psychological Association / D. F. Halpern, // Cambridge: Cambridge University Press. — 2012. — P. 304-310
9. Lubart, T. I. Models of the creative process: Past, present and future. /T. I. Lubart // Creativity Research Journal. — 2001. — P. 295–308
10. MacKinnon, D. W. The nature and nurture of the creative talent. / D. W. MacKinnon // American Psychologist. — 1962. — P. 484–495
11. Stein, S. M., & Harper, T. L. Creativity and innovation: Divergence and convergence in pragmatic dialogical planning / S. M. Stein, T. L. Harper // Journal of Planning Education and Research. — 2012. — P. 5–17
12. Sternberg, R. The Nature of Creativity / R. Sternberg // Creativity Research Journal. – 2006. – Vol. 18. – No1. – P. 87–98
13. Torrance, E. P. Growing Up Creatively Gifted: The 22-Year Longitudinal Study / E. P. Torrance // The Creative Child and Adult Quarterly. — 1980. — P. 148-158.

Oknova A. Psychological characteristics of development of adolescent creativity. Modern trends of development of secondary education require the search for new, innovative approaches in order to maximize the creative potential of the student's personality. This problem becomes especially important for students of adolescence, the most sensitive to the development of creativity. It should be noted that the problem of creativity has already been the subject of attention of foreign, and domestic researchers. However, questions about the sources and determinants of creativity, the relationship between the personality traits and the creativity of adolescents are still unresolved. The purpose of the research is to theoretically substantiate and experimentally explore the peculiarities of the development of adolescent's creativity. Methods of research: methods of theoretical analysis, generalization, synthesis, systematization of scientific data, modeling; psychodiagnostic methods: verbal and figurative creative thinking tests by P. Torrens adapted by E. Tunik; J. Rensulli's creativity questionnaire; S. Mednyk's method, adapted by A. Voronin; methods of mathematical processing of data with further qualitative analysis, interpretation and content generalization. According to the results of the theoretical analysis of scientific literature is found that, despite of the rather high level of development of the problem of creativity, in psychological science there is a problem of correlation of intelligence and creativity and different approaches to its solution. It is stated that in general the creativity of the individual is manifested in the process of mental and practical activity, the result of which is the generation of new, original ideas, values, and is determined by the readiness of the individual to non-standard thinking and behavior. The practical significance of the research is that the developed training program of the development of adolescents' creativity can be used in the practice of psychologists in the education system.

Key words: creativity, adolescents, method, development, personality, thinking, process, education, approaches.